

УДК 378.016:33

Н. ОЛІЙНИК

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ЕТИКИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано актуальність проблеми, суть та структурні компоненти комунікативної етики, її роль у процесі підготовки майбутніх учителів економіки. Охарактеризовані етапи та методи формування комунікативної етики студентів на лекційних і практичних заняттях. Узагальнені норми етичних взаємин комунікативного процесу.

***Ключові слова:** навчально-виховний процес, комунікативна етика, структурні компоненти, форми та методи роботи, професійна підготовка студентів.*

Постановка проблеми. Розвиток нових форм соціально-економічної діяльності передбачає удосконалення процесу підготовки фахівців освітніх закладів, переосмислення змістових характеристик освітніх предметів, підвищення ролі економічної освіти, комунікативної етики як важливої складової професійного становлення майбутніх вчителів.

Підготовка висококваліфікованих фахівців – важлива умова модернізації освіти. Вони мають стати основною рушійною силою створення якісно нової національної системи освіти, яка задовольняла б потреби суспільства у педагогах різних спеціальностей та кваліфікаційних рівнів. Необхідність підвищення рівня економічної освіти в Україні потребує розвитку стратегії і тактики викладання економічних дисциплін на засадах національної концепції економічної освіти. Основною метою економічної освіти можна вважати формування економічного мислення, а її результатом – економічно обґрунтовану діяльність.

Адаптація вищих навчальних закладів до потреб суспільства, якості освітніх послуг залежить не тільки від умілого управління процесом навчання, а також від рівня володіння комунікативною етикою сучасного фахівця, менеджера, готовності діяти компетентно, будувати ділову комунікацію, організовувати та аналізувати діяльність.

У системі професійної підготовки майбутніх учителів важливою складовою навчально-виховного процесу в університеті є педагогічна практика, що передбачає єдність, безперервність та послідовність теоретичних курсів, реалізацію набутих знань у практичній діяльності, оволодіння уміннями та навичками організації навчально-виховного процесу в сучасній школі на засадах гуманізації, співробітництва, є своєрідним екзаменом на професійну придатність, орієнтацію, майстерність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у наукову розробку проблеми педагогічної етики зробили давньогрецькі філософи: Демокрит, Платон, Аристотель. Надалі, їх етичні ідеї розроблялися вітчизняними діячами (Г. С. Сковорода, Н. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, О. В. Духнович, Б. Г. Грінченко, П. А. Грабовський та іншими українськими просвітителі та видатні педагогами). Концептуального розвитку означена проблема набула в працях А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського, І. А. Зязюна, І. Д. Беха, О. Я. Савченко, В. Г. Кременя та інших учених. Науковці особливо увагу приділяли формуванню в майбутніх учителів комунікативної етики, зокрема, володіння нормами толерантної поведінки, організовувати діяльність на засадах загально-людської моралі, моделювання норми поведінки в нетрадиційних ситуаціях тощо.

Видатний вітчизняний педагог Антон Семенович Макаренко зазначав, що педагог повинен мати перед собою програму людської особи, яка охоплює весь зміст особистості (зовнішня поведінка, внутрішні переконання). Мету виховання видатний педагог вбачав у підготовці культурної людини, активного громадянина, який повинен отримати освіту, кваліфікацію, бути дисциплінованим господарем і організатором з розвинутим почуттям обов'язку і честі. А. С. Макаренко приділяв значну увагу розвитку у вихованців громадянських якостей, що простежується в його роздумах про особливості роботи в колективі. Він звертав особливу увагу на особу, яка випадала з поля зору колективу [5].

Антон Семенович створив наукову методику роботи з дитячим колективом, поєднання навчання з продуктивною працею, організації спільної діяльності, її емоційну комунікативну насиченість.

Проблема формування комунікативної етики, вмінь та навичок педагога розглядалась також в окремих наукових дослідженнях, але подальшого дослідження потребує проблема формування комунікативної етики саме в процесі підготовки майбутніх учителів економіки у вищому навчальному закладі.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідження сучасних проблем формування комунікативної етики майбутнього педагога в процесі навчання у вищому навчальному закладі, а також обґрунтування суті та структури вербальних і невербальних засобів педагогічної комунікації, їх характеристика на засадах етичних основ спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість навчального процесу як педагогічної взаємодії відображається через послідовність ситуацій і завдань, у розв'язанні яких можна простежити такі етапи: педагогічне завдання – комунікативне завдання – мовне завдання.

Комунікація та спілкування – близькі за змістом поняття, проте комунікація – дещо ширша за своїм змістом і означає зв'язок, у перебігу якого відбувається обмін інформацією. Основою людської моральності в сучасній педагогічній теорії вважається спілкування. Людська моральність реально виявляється не у свідомості та в діяльності людини, а саме в її спілкуванні з іншими.

Спілкування у процесі навчання неможливе без обміну інформацією, взаємодії, сприйняття партнерів спілкування відповідно до соціального досвіду та настанов, що й складає його структуру: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (взаємодію) та перцептивну (розуміння людини людиною). У ході формування завдань з розвитку комунікативної етики важливо враховувати таку думку: «Взаєморозуміння – це не просто моє розуміння іншого, але й знання того, що інший розуміє мене... І ось що важливо: коли ми говоримо про взаєморозуміння, то передбачаємо, що партнери зі спільної діяльності не просто відображають один одного, але й взаємно поділяють точку зору» [3, с. 205].

Важливо зауважити, що культура мовлення – це здатність використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби. Система ритуалів і відповідних словесних формул, які вживаються з метою встановлення контакту та підтримання доброзичливої тональності спілкування, становить мовний етикет. Етикет – це сукупність

правил поведінки, що регулюють зовнішній вияв людських взаємин, їхню поведінку в громадських місцях, манери та стиль одягу [3].

У сучасному вищому закладі освіти найбільшого поширення набувають такі форми навчання, як лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття. На лекціях студенти, стають суб'єктом спілкування, яких об'єднує мета, мотиви, інтереси. Проте кожен залишається особистістю зі специфічно вираженими власними цілями, мотивами, інтересами, які можуть не збігатися повною мірою з груповими. Для того, щоб спілкування лектора й аудиторії мало позитивний результат, важливо дотримуватися певних вимог: морально-етичний характер лекції і викладача, науковість та інформаційність, доказовість і аргументованість, наявність яскравих фактів і прикладів, актуальність і емоційність викладу інформації, активізація мислення слухачів, постановка запитань для роздумів, методична обробка – виокремлення головних думок і положень, виклад доступною і зрозумілою мовою, використання аудіовізуальних матеріалів та інші.

Семінарські заняття призначені для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання. Під час семінарського заняття вирішуються певні завдання, наприклад: розвиток творчого і професійного мислення, пізнавальна мотивація, професійне використання знань у навчальних умовах, повторення і закріплення знань, контроль, педагогічне спілкування.

Таким чином, комунікативний процес у керівництві навчанням можна проаналізувати і оцінити за такими компонентами: адресант – суб'єкти комунікації; адресат – той, кому направлено повідомлення; повідомлення – зміст, що передається; код – засіб передання повідомлення; канал зв'язку; результат – те, що досягнуто в комунікації. І педагог, і студент, можуть виступати як адресантом, так і адресатом комунікації, код – це наше письмо чи усна мова, інформація, передана через символічні знаки, технічні засоби, за допомогою яких досягається результат.

Комунікативна етика педагога переважно проявляється у вербальній (словесній) формі – в процесі мовного спілкування. Його особливість полягає в тому, що воно за формою і за змістом спрямоване на іншу людину, включене в комунікативний процес, є фактом комунікації. Незалежно від своєї спрямованості спілкування за допомогою вербальних засобів має переважно діалоговий характер і являє собою постійні комунікативні акти. У такому спілкуванні важливе значення відіграє мовлення.

Мовлення є засобом емоційного впливу, який стимулює або гальмує дію певного члена групи. Наприклад, емоційно-позитивний вплив (заохочення) та емоційно-негативний вплив (покарання) регулюють спільні дії комунікативного процесу. Це поглиблює розуміння ситуативних цілей, що підвищує ефективність групової діяльності студентів. Без застосування зазначених комунікативних категорій жодна координація спільної діяльності неможлива.

Мовлення і мова (вербальні засоби спілкування) невіддільні від невербальних (міміка, жести, пантоміміка). Саме невербальні засоби спілкування в поєднанні з різною інтонацією педагога здатні мати діаметрально протилежний вплив на тих, хто навчається.

Видатний педагог А. С. Макаренко володів умінням виразити величезне розмаїття свого ставлення до вихованців за допомогою невербальних засобів впливу при зверненні фразою: «Йди-но сюди!». Тому техніка мовлення, що включає уміння правильного дихання, постановки голосу, дикції, темпу мовлення, є свідченням професіоналізму педагога.

Тому зазначемо, що мовлення виступає головним засобом етичного прояву комунікативного процесу. До засобів комунікативного процесу відносять також інші знакові системи, пов'язані з невербальними засобами спілкування, що надають особливе значення безпосередньому змісту інформації, оскільки передають ставлення мовця до подій, партнера по спілкуванню, навколишнього світу. Це, зокрема, такі:

- 1) спостережувані нами рухи – жести, міміка, пантоміміка;
- 2) засоби, що супроводжують мовлення і без яких усне мовлення не існує – якість голосу, його діапазон, тональність;
- 3) «емоційні барвники» мовлення – паузи, плач, сміх, зітхання тощо;
- 4) засоби просторово-часові – взаєморозташування партнерів, часові затримки початку спілкування тощо.

Виступ перед аудиторією розглядається в єдності всіх його аспектів, як цілісний комплекс взаємопов'язаних етапів:

- докомунікативний – формування методологічних принципів спілкування викладача, визначення позицій, добір матеріалу лекції;
- передкомунікативний – підготовка виступу з певної теми. У цьому плані важливо визначити теми лекції, зокрема, з навчальних дисциплін «Методика викладання економіки», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» і підготувати їх зміст;
- комунікативний – центральний у процесі спілкування. Це творча праця викладача в аудиторії. При результативній взаємодії підготовлений та розроблений змістовний матеріал лекції стає дієвим засобом формування етичних норм спілкування;
- посткомунікативний етап бо дає змогу визначити, чи досягнуто мети лекції, чи ефективно використано програмовий матеріал для формування у студентів етичних знань, умінь.

На семінарських і практичних заняттях доцільно використовувати ефективні педагогічні взаємодії:

- методи – тренінги: сформувати мовленнєві моделі (представлення предмета, знайомство і вимоги до предмета);
- групова дискусія за різними навчальними темами, у ході якої студенти вчаться аргументованому впливу, свідомому використанню різних видів спілкування;
- ігрові методи (ситуативно-рольові, дидактичні, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові);
- аналіз конкретних ситуацій, у ході яких у кожного студента є можливість висловити свою думку щодо дотримання етичних норм у спілкуванні;
- кейс-метод, під час організації якого можна організувати роботу мікрогруп студентів і активізувати найбільш пасивних з них;
- конвент-аналіз – виявлення умінь комунікативної етики студентів, аналізувати, рефлексувати.

Важливим компонентом комунікативного процесу викладача зі студентами є спілкування. При цьому важливо звертати увагу на такі аспекти комунікативної етики: толерантність, новизна, емоційна насиченість спілкування, доброзичливість, моделювання норм спілкування в нетрадиційних ситуаціях, використання демократичних технологій взаємодії тощо.

Висновки дослідження. Проведене дослідження дає змогу зробити узагальнення про те, що комунікативна етика педагога передбачає сформованість умінь контролювати процес спілкування, дотримуватися комунікативних стратегій, культури співрозмовника, встановлення зворотного зв'язку у спілкуванні, орієнтацію в умовах та ситуаціях спілкування, здатності контролювати власну мовленнєву поведінку та емоції, навичок та вміння завершення комунікації, виходу з неї посткомунікативними ефектами.

Виходячи зі структури спілкування, важливо також розвивати у студентів уміння вступати в контакт, ставити запитання, вести діалог, стимулювати співрозмовника до з'ясування його позиції та висунення власних пропозицій, вирівнювати емоційне напруження у спілкуванні.

Важливим також є узагальнення норм і правил, які стосуються етичних взаємин суб'єктів комунікативного процесу навчальної діяльності, зокрема: абсолютність волі

до раціональності, абсолютність волі до розумного консенсусу. При цьому мають застосовуватися раціональні аргументи як форма комунікації.

Отже, етична складова комунікативного процесу орієнтує освіту на розвиток в особистості необхідних комунікативних якостей, досягнутих як етичні – самоповаги, взаємності, толерантності, відповідальності, справедливості. Формування комунікативної етики дозволяють ефективно організувати та прогнозувати навчально-виховний процес, зорієнтований на майбутню професійну діяльність студентів, їх адаптацію в сучасних соціально-економічних умовах.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О. В. *Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб.* / Олена Валентинівна Аксьонова. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.
2. Волкова Н. П. *Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник* / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
3. *Етика ділового спілкування: / за редакцією Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук / Навч. посібник.* – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
4. *Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В.Овчарук.* – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Макаренко А. С. *Проблеми шкільного радянського виховання // Антон Семенович Макаренко. Твори в семи томах.* – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1954. – С. 157-158.
6. Малахов В. А. *Етика: Курс лекцій. Навч. Посібник / Віктор Аронович Малахов.* – 4-те вид. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
7. Сухомлинський В. О. *Проблеми всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т.* – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 651 с.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2012.

Олейник Н.

Каменец-Подольський національний університет імени Івана Огієнка, Україна

РОЛЬ КОМУНИКАТИВНОЇ ЕТИКИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЕКОНОМІКИ

Обоснована актуальність проблеми, сутність і структурні компоненти комунікативної етики, її роль в процесі підготовки майбутніх учителів економіки. Охарактеризовані етапи і методи формування комунікативної етики студентів на лекційних і практичних заняттях. Обобщені норми етичних взаємозв'язків комунікативного процесу.

Ключевые слова: *учебно-воспитательный процесс, коммуникативная этика, структурные компоненты, формы и методы работы, профессиональная подготовка студентов.*

Oliynuk N.

Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ogienko, Ukraine

COMMUNICATIVE ROLE OF ETHICS IN THE PROCESS OF PREPARING FUTURE TEACHERS OF ECONOMICS

The relevance of the problem, the nature and structural components of communicative ethics, its role in preparing future teachers of economics substantiates in the scientific article. Characterized stages and methods of communication ethics students at lectures and workshops. Generalized norms of ethical relations communicative process.

Key words: *educational process, communicative ethics, structural components, forms and methods of work, training of students.*